

Zorica Šimunović

PRIKAZ ARHIVA ODBORA ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Arhiv Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (u daljem tekstu: arhiv ONŽO) osnovan je prvih godina ovoga stoljeća. U njemu se nalaze dragocjeni rukopisi, unikatni, iz oblasti našeg narodnog života i stvaralaštva. Prema ocjeni mnogih stručnjaka, fond ovog arhiva koji sadrži 579 rukopisa jedan je od najbogatijih i sadržajno najvrednijih na Balkanu.

Arhiv ONŽO sadrži danas i pojedine rukopisne zbirke koje prvobitno nisu bile u posjedu Jugoslavenske Akademije. Najstariji rukopisi odnose se na narodnu književnost i potječu iz doba Ilirskog preporoda. Istaknuti ilirci - Vj. Babukić, I. Kukuljević, D. Rakovac i S. Vraz - ne samo da su podsticali prikupljanje građe, nego su i sami u tome sudjelovali. U ostavštinama Babukića i Rakovca nalaze se zapisi narodnih pjesama, kao i pjesme iz vlastitog stvaralaštva.

Sadržajno, najbogatiji je dio ostavština Stanka Vraza, koji je pokazivao veliki interes za usmenu narodnu književnost, narodna vjerovanja, nošnju i običaje. Mnoge od njegovih pjesama, sačuvanih u ovom dijelu ostavštine, inspirirane su motivima i stilom narodne poezije (rukopisi sa signaturom MH 30, MH 193). Kao jedan od urednika "Kola", nastojao je okupiti što veći broj suradnika kojima je direktno davao upute kako treba bilježiti narodne pjesme.

Veliku zaslugu kod prikupljanja usmene narodne književnosti imala je tada Matica ilirska, koja je god. 1876, pod promijenjenim nazivom, Matica hrvatska, pokrenula akciju okupljanja suradnika koji bi bilježili narodne pjesme. Cilj ove akcije bio je publiciranje narodnih pjesama. Inicijator je bio, u stvari, Mihovil Pavlinović, koji je ponudio Matici hrvatskoj na štampu svoju zbirku narodnih pjesama. U arhivu se nalazi opsežan Pavlinovićev rukopis narodnih pjesama iz Dalmacije, Slavonije, Srijema, Bosne i Hercegovine i Makedonije (MH 28 a-d, MH 143).

Godinu dana nakon ove značajne inicijative Pavlinovića, 1877, Odbor Matice hrvatske izdaje poziv za sabiranje narodnih pjesama, u kojem su bila uputstva o načinu zapisivanja pjesama. Neposredno prije nego što je izašao ovaj poziv, sam predsjednik Matice hrvatske, Ivan Kukuljević-Sakcinski, poklonio je svoj Zbornik hrvatskih narodnih

pjesama, kao i opsežnu zbirku pjesama Nikole Tommasea, koja se također nalazi u arhivu ONŽO (MH 34, MH 72).

Na spomenuti poziv za sakupljanje narodnih pjesama odazvao se veći broj suradnika, uglavnom iz redova učitelja i svećenstva.

Značajno mjesto među rukopisima arhiva Odbora zauzima i ostavština Luke Ilića Oriovčanina. Kao vojni kapelan, a kasnije župnik u Novskoj, uz to pristaša Ilirskog pokreta, L. Ilić je zapisivao narodne pjesme većinom iz Slavonije (MH 26 a-c). Kod junačkih pjesama on objašnjava pojedine likove i nastoji ih smjestiti u povijesni okvir.

Pod signaturom MH 11 a-b, nalazi se u arhivu i Zbornik Luke Marjanovića sa pjesmama iz nekadašnje Turske Hrvatske i Gornje Krajine. Na vrijednost i značaj ovog Zbornika, ukazivali su, a ukazuju i danas, svi ispitivači narodne književnosti (V. Jagić, A. Schmaus, M. Murko), te je nezamisliv suvremen i objektivni sud o epici Južnih Slavena bez poznavanja rezultata rada Luke Marjanovića.

Treba istaći da se u arhivu nalaze i opsežne zbirke muslimanskih narodnih pjesama visokog umjetničkog dometa, koje je zabilježio Luka Marjanović sa svojim suradnicima.

Veliku zbirku narodnih pjesama sakupio je Baldo Glavić-Melkov na području južne Dalmacije. U dva velika rukopisa, koja imaju preko 5.000 ispisanih stranica, nalaze se pretežno junačke pjesme - uskočke i hajdučke.

Ovaj fond zbirke rukopisa Matice hrvatske, koji ima 201 signaturu, predan je na pohranu Odboru za narodni život i običaje godine 1951. Iz ovih se rukopisa vidi da je Matice u svom prikupljanju narodne predaje težište stavljala na narodnu poeziju, uglavnom junačku.

Krajem 19. stolj. počinje sazrijevati težnja da narodopis ili narodoslavlje postane znanstvena disciplina. Jugoslavenska akademija preuzima inicijativu i postaje centar široke aktivnosti koja ima za cilj da potakne proučavanje narodnog života u svim njegovim vidovima. God. 1889, na svečanoj sjednici Akademije, Franjo Rački naglasio je potrebu da Jugoslavenska akademija formira odbor sa zadatkom da sakuplja, znanstveno obrađuje i izdaje građu iz oblasti cjelokupnog narodnog života. To se iste godine ostvaruje osnivanjem Odbora za sabiranje spomenika tradicionalne kulture. Uskoro se pokazala potreba izraditi upute kako bi se usmjerio i olakšao rad sakupljačima. Ovaj je zadatak bio povjeren Tomi Maretiću. Godine 1895. Jugoslavenska akademija o-

bjavljuje Poziv na suradnju "... svim prijateljima narodne folklore". Njihovi prilozi trebali su biti objavljeni u planiranom folklorističkom zborniku "... u kojem bi se štampali opisi života, običaja i vjerovanja naroda hrvatskoga i srpskoga". U pozivu je redosljed građe razvrstan u tri odjeljka:

- I Narodni život u tješnjem smislu (hrana, kuća, nošnja, igre, plesovi, radnje, forme općenja)
- II Narodni običaji i vjerovanja (običaji vezani uz životni i godišnji ciklus, gatanja, pričanja, vjerovanja)
- III Dijalektologija (opis narječja i govora dotičnoga kraja)

Ovaj poziv za sabiranje građe o narodnom životu naišao je na interes i odaziv, tako da je već 1896. god. odbor izdao prvu knjigu zbornika pod naslovom Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, u redakciji I. Milčetića. Već se je na samom početku uvidjelo da je neophodno proširiti i upotpuniti napatuk za sabirače, kako bi se dobila određena i potpunija slika narodnog života i tradicionalne kulture. Tog se zadatka prihvatio novi urednik Zbornika Antun Radić, te je već u drugoj knjizi Zbornika izašla njegova opširna Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu.

U arhivu Odbora nalazi se bogata korespondencija suradnika upućena urednicima Zbornika, A. Radiću i njegovim nastavljačima, T. Maretiću i Dragutinu Boraniću. Ova nam korespondencija daje uvid u način rada i problematiku koja je zaokupljala ljude različitih zanimanja i naobrazbe.

Prilozi ovih suradnika objavljujani su u Zborniku kao grada, dok je dio ostao u rukopisu. Zbog stalnog pristizanja građe, osnovan je arhiv Odbora za narodni život i običaje 1902. god. Rukopisi koje su suradnici slali Odboru, otkupljivani su kontinuirano sve do početka drugog svjetskog rata, i imaju signature Stare zbirke (SZ).

Od rukopisa pisanih po Osnovi, danas se u arhivu nalazi njih 40. Većina je djelomično objavljena u Zborniku, tako da su ovdje pohranjeni samo neobjavljeni dijelovi, dok je 16 rukopisa ostalo u cjelini neobjavljeno. To su:

1. Bjelovučić N.Z.: Narodni život i običaji na poluotoku Ratu Pelješcu. Sign: SZ 242, 178 str.
2. Bogdešić Pero: Narodni život i običaji u selu Dragovcima. (N. Gradiška) Sign: SZ 92, 80 str.

3. Bosnić Rade: Ljubina, Sign.: SZ 113 a, b.
4. Bosnić Rade: Etnografska građa iz okolice Rujevca i Dvora (Pedalj, Stupnica, Gage, Kosna). Sign.: SZ 127 a-f.
5. Filakovac Ivan: Etnografska građa iz Retkovaca. Sign.: SZ 57.
6. Grčević Juraj: Kompolje - narodni život i običaji. Sign.: NZ 21.
7. Kutleša Šilvestar: Život i običaji u Runovićima (Imotski). Sign.: SZ 246.
8. Lukić Luka: Opis sela Klakarja (Sl. Brod). Sign.: SZ 128 a-e, NZ 28 a-e.
9. Nedić D.: Građa iz Bos. Posavine (Tolisa). Sign.: SZ 52.
10. Novaković Nikola: Staro Štefanje. Sign.: SZ 110.
11. Pećo Relja: Janj i narodni život i njemu (Jajce). Sign.: SZ 241.
12. Šeparović Mirko: Hrvatski narodni život i običaji u Veloj Luci na Korčuli. Sign.: SZ 214.
13. Škarić Miloš: Jugoistočni ravni Srem. Sign.: SZ 164.
14. Tentor Matija: Građa o narodnom životu iz grada Cresa. Sign.: SZ 22.
15. Zorić Mate: Narodni život (okol. Zadra i Nina).. Sign.: SZ 8.
16. Žiža Stjepan: Gradivo za narodni život (Rovinjsko selo). Sign.: SZ 72.

Međutim, bilo je pojedinaca koji su sami odabirali teme i zapisivali ih iz vlastitih poticaja. Kao primjer, navest ćemo dva rukopisa Stjepana Ivekovića iz sredine 19. stolj. To su "Klanjec" i "Opis gornjeg Zagorja u županiji varaždinskoj." Kao što se vidi u predgovoru rukopisa "Klanjec", autor želi da ostane zabilježen život, običaji i ljudi njegova sela, "...jer za nekoliko godina kad nas starcih nestane, rado ćedu ljudi opet slušati kak je bilo tada za nas živućih - ovo me sada prinudilo da za uspomenu mojem zemljakom i rođakom kak i susedom pismeno priopćim što sam doživio, što sam od starijih od mene čuo i opazio..." Iveković je opisao Klanjec iz njegova vremena, tj. prve polovine 19. stolj. sa seoskim zanatima i trgovinom, narodnom nošnjom, običajima, znamenitim ljudima i pojedinim obiteljima.

Vrijedno je spomenuti i Pavlinu Bogdan Bijelić, s nizom etnografskih priloga iz Konavala. U njima ima dobrih opisa zadružnog života, običaja i nošnje s obiljem crteža ornamentalna i primjeraka narodnog veziva na tekstilu. Tek su neznatni dijelovi ovog rukopisa objavljeni u Zborniku, dok je najveći dio ostao u arhivu pod oznakom Stare zbirke 107.

Pažnju zavređuje i rukopis Josefa Ptašinskog pod naslovom "Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri". Pater Ptašinski, rođen u Moravskoj, došao je kao mladić u Istru, gdje je bio 15 godina župnik u sv. Ivanu od Šterne i Muntrilju. God. 1890. poslao je uredništvu "Naše Sloge" proglas pod naslovom "Sačuvajmo narodno blago", koji je iste godine i izišao u spomenutom listu. U proglasu se obraća čitaocima da sakupljaju i šalju uredništvu etnografsku građu koja bi mu poslužila za pisanje "etnografije slavenskoga puka u Istri". Uz to Ptašinski je napisao i upitnicu gdje je u osam točaka pokušao obuhvatiti materijalnu, socijalnu i duhovnu kulturu Hrvata i Slovenaca u Istri. Iako nije bilo nikakvog odaziva istarske javnosti, Ptašinski je sam sakupljao građu za spomenutu monografiju. God. 1901. poslao je dio svog rukopisa "Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri" Jugoslavenskoj akademiji gdje je i pohranjen u arhivu Odbora (Sign: SZ. 111).

Osim etnografske građe, Odbor je otkupljivao i rukopise iz područja usmene književnosti, a, također, i narodne medicine. Ukupan broj rukopisa Stare zbirke iznosi 254.

Nakon oslobođenja, Odbor je ponovo počeo s radom na aktiviranju suradnika i otkupu građe, tako da od 1948. god. počinje Nova zbirka. (skraćeno NZ) Za razliku od Stare zbirke gdje nailazimo gotovo isključivo na suradnike amatere, u Novoj zbirci prevladavaju stručnjaci - etnolozi i folkloristi. Rukopisi u glavnom više nisu pisani po Osnovi, već su u njima zahvaćene pojedine teme. Isto tako Odbor upućuje suradnike da svoja opažanja daju u književnom jeziku, a direktne navode, govorne oblike i izraze te specifične nazive bilježe u lokalnom idiomu označivši ih posebnom grafijom.

Rukopisi Odbora za narodni život i običaje obuhvaćaju vremenski raspon od oko 130 godina, dakle od vremena kad je Ilirski pokret počeo buditi interes za narodni jezik i književnost.

Kako se iz odabranih primjera može vidjeti, interes ljudi koji su bilježili građu iz naše tradicionalne kulture bio je različit. U doba Ilirskog preporoda, i kasnije, djelovanjem Matice hrvatske, glavni naglasak bio je na sa-

kupljanju narodnih pjesama, a tek sporadično na ostalim vrstama folklora.

Na prijelazu 19. u 20. stolj., u okviru Jugoslavenske akademije počinje razvitak etnologije kao samostalne znanosti. Njezin predmet obuhvaća cjelokupnu narodnu kulturu što se odražava i u tematskom sadržaju zapisane građe. Po "Osnovi" Antuna Radića pristizali su kroz četrdesetak godina brojni rukopisi i čine značajan i vrijedan dio ovoga arhiva. Učitelji, svećenici, seljaci, podjednako su bili oduševljeni da pridonesu svoj, makar i skroman dio upoznavanju našeg narodnog života i običaja.

Tek se u Novoj zbirci javljaju autori koji profesionalno prilažu proučavanju narodne kulture. Tako sad mnogi od njih odabiru i obrađuju pojedine teme prema svom vlastitom znanstvenom interesu.

Kroz sadržajni opus arhiva Odbora za narodni život i običaje vidi se sazrijevanje shvaćanja i vrednovanja narodne kulture, onako, kako je već Rački ocijenio etnografsku građu kao vjerodostojni dokument o prošlosti našega naroda.

Darstellung des "Archivs für Volksleben und Bräuche" der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste
(Zusammenfassung)

Das Archiv des Ausschusses für Volksleben und Bräuche der Jugoslawischen Akademie, gegründet in den ersten Jahren unseres Jahrhunderts, enthält Handschriften - Unikate aus dem Bereich des Lebens und Schaffens des Volkes. Die ältesten Handschriften beziehen sich auf die mündliche Literatur und stammen aus der Zeit des Illyrismus. Es befindet sich darunter auch die Hinterlassenschaft damaliger hervorragender Persönlichkeiten - wie die von S. Vraz, Vj. Babukić und I. Kukuljević mit Aufzeichnungen von Volksliedern. Sehr verdienstvoll war damals die Matica Hrvatska, die 1887 die grosse Sammelaktion von Volksliedern anregte. Auch diese Handschriften befinden sich heute im oben genannten Archiv.

Von Ende des 19. Jahrhunderts an trachtete man, die Ethnologie als wissenschaftliche Disziplin zu konstituieren. 1889 hat F. Rački die Gründung eines Ausschusses im Rahmen der Jugoslawischen Akademie angeregt, der Material aus dem Bereich des Volkslebens und der Volkskultur sammeln, wissenschaftlich bearbeiten und veröffentlichen sollte. Die Einladung zur Mitarbeit, die auch die Reihenfolge des Sammelns enthielt, veröffentlichte T. Maretić. Ein Teil des zugesandten Materials wurde im ersten Buch des Sammelwerks für Volksleben und Bräuche der Südslawen (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena) gedruckt, während der Rest im Archiv aufbewahrt blieb. Bald zeigte sich als unumgänglich notwendig, eine detaillierte Anweisung für die Sammler auszuarbeiten und schon im nächsten Sammelwerk (1897) veröffentlichte A. Radić die "Grundlage für das Sammeln und Erforschen von Material über das Leben des Volkes", wonach die Mitarbeiter etwa vierzig Jahre lang ihr Material einsandten. Ein grosser Teil dieser Handschriften kam nicht dazu, gedruckt zu werden.

Ausser den ethnographischen Aufzeichnungen, die sich an die "Grundlage" hielten, ist im genannten Archiv ethnographisches Material aufbewahrt, das nach eigener Wahl und eigener Affinität der Autoren für einzelne Bereiche der Volkskultur geschrieben wurde. Dies bezieht sich insbesondere auf die Neue Sammlung, wo es neben dem ethnographischen Material auch eine grosse Anzahl von melographischen Aufzeichnungen gibt. Die Mitarbeiter sind in der Hauptsache Fachleute.